

DIMENZIJE PROSTORA U PODGORKI VJENCESLAVA NOVAKA

Durić, Dejan

Source / Izvornik: **Senjski zbornik : prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, 2020, 47, 17 - 38**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.31953/sz.47.1.2>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:530718>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

DEJAN DURIĆ

DIMENZIJE PROSTORA U *PODGORKI* VJENCESLAVA NOVAKA

Dejan Durić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Sveučilišna avenija 4
HR 51000 Rijeka
dduric@ffri.hr

UDK: 821.163.42.09Novak, V.
930.85(497.4)Podgorje
Pregledni članak
Ur.: 2020-5-4

Već je Ivo Frangeš zamijetio da se književni opus Vjenceslava Novaka može podijeliti u nekoliko krugova te ih je izdvojio na temelju tematskoga kriterija. Tako prvi čine Senj i njegovi problemi te društveni procesi; drugi čini senjska okolica ili Podgorje; treći se odnosi na građanski kontekst Senja i Zagreba, a četvrti na svijet obespravljenih urbanih masa u Zagrebu i Senju.

Već iz ove podjele naslućuje se mogućnost drugačijega sagledavanja Novaka opusa: na temelju prostora, pa stoga možemo govoriti o Senju, Zagrebu i Podgorju kao glavnim toposima. Roman *Podgorka* Vjenceslava Novaka, kako i sam naslov upućuje, u tom bi kontekstu ulazio u domenu autorova stvaralaštva koja se bavi prostorom i problematikom Podgorja.

Cilj izlaganja je povezati koncept književne geografije s modusom romanse. Sagledavat će se književna konstrukcija prostora te njezina isprepletenost s društvenom konstrukcijom prostora. Razmotrit će se kako su prostorne odrednice dovedene u vezu sa Sojinim konceptom *thirdspace* te modusom romanse kao primarnim oblikom organiziranja naracije.

Ključne riječi: prostor, književna geografija, romana, Podgorje, roman

Uvod

Hrvatski realizam značajnije se počinje artikulirati osamdesetih godina devetnaestoga te traje do kraja istoga stoljeća: "Književno stvaralaštvo u razdoblju od osamdesetih godina pa do prijelaza stoljeća predvođeno (...) naraštajem rođenim oko šezdesetih godina, razvijalo se progresivno od nasljedovanja šenoinske romantično-realističke poetike i njegovih djela u pretežno nacionalno-etičkoj funkciji (Kumičić), preko razdoblja 'poetskog' realizma, zahvaljujući prije svega utjecaju Turgenjeva (Gjalski, Kozarac), kao

i djela s naglašenijom psihološkom motivacijom postupaka glavnih junaka (Kozarac, Novak), ali i do kritične, društvenopolitičke analitički opredijeljene literature (A. Kovačić)."¹

Unatoč sličnostima s realizmom u ostalim europskim književnostima, pokazuje niz osobitosti i posebnosti o kojima je u literaturi podosta raspravljano², posebice karakteristika da se klonio objektivnoga i oporoga prikazivanja društvenih zala, a prikaz socijalne problematike često je bio prožet moralizatorskim i didaktičnim elementima jer je književnost i dalje pisana u dosluhu s težnjama za narodnom emancipacijom. Stoga su prisutni i određeni patriotski sentimente koji su ostatak nacionalno-integracijskih procesa započetih u prvoj polovici stoljeća. Ivo Frangeš tako navodi kao bitno obilježje hrvatskih pisaca njihov idealizam jer je funkcija književnosti ne samo društveno-kritička nego i spoznajna te didaktična, a navedena dvojnost proizlazi iz specifičnih hrvatskih problema³, dok Krešimir Nemeć istiće "naglašenu romantičnu i idealističku komponentu, nacionalnu funkcionalnost književnosti, regionalizam, interferiranje s naturalizmom i modernističkim poetikama."⁴ Jedno od najznačajnijih obilježja i razlika naspram realizma u ostalim europskim književnostima, osim činjenice da "nije zasnovan ni na kakvim filozofskim koncepcijama i sustavima"⁵, njegov je izraziti regionalizam. Emil Štampar tako još pedesetih godina navodi da su "pojedini hrvatski pisci toga razdoblja postali književni specijalisti za problematiku ovoga ili onog užeg kraja Hrvatske."⁶ Navedeno Miroslav Šicel označava "regionalnim karakterom"⁷ hrvatske realističke književnosti, ističući da pisci sagledavaju društvene, povijesne i političke procese krajeva iz kojih potječu te koje ponajbolje poznaju, no unatoč tome "bez obzira gdje se nalazili pojedini pisci, koju sredinu opisivali, nameću im se slični problemi i teme, interesne sfere svode se na nekoliko ključnih momenata."⁸

Navedeno znači da postoje geografske regije uz koje se vežu određeni autori i njihova djela. Takvih regija je nekoliko. Središnjom Hrvatskom i Hrvatskim zagorjem bave se Ante Kovačić i Ksaver Šandor Gjalski, o

¹ M. ŠICEL, 2005, 20.

² M. ŽIVANČEVIĆ – I. FRANGEŠ, 1974.; K. NEMEĆ, 1999.

³ I. FRANGEŠ, 1978, 385.

⁴ K. NEMEĆ, 1999, 141.

⁵ K. NEMEĆ, 1999, 141.

⁶ E. ŠTAMPAR, 1950, 7.

⁷ M. ŠICEL, 1971, 77.

⁸ M. ŠICEL, 1971, 77.

Slavoniji piše Josip Kozarac, o Lici Josip Draževnović i Jure Turić, o Senju i području podno Velebita, odnosno Hrvatskom primorju, Vjenceslav Novak, a o Istri i Hrvatskom primorju piše Eugen Kumičić. Primjetno je da su posrijedi područja iz kojih autori potječu. Regionalizam je rezultat povijesnih, društvenih, političkih i gospodarskih prilika te unatoč nacionalno-integracijskim procesima koji završavaju do kraja devetnaestoga stoljeća, i dalje je vidljiv u književnosti realizma, što se očituje i u opusu Vjenceslava Novaka.

Koliko god realistička književnost tvrdila da je objektivna i referencijalna, uvijek se govori o književnom djelu koje stvara autonomnu, fiktivnu, dakle književnu stvarnost koja može tek ponuditi čitatelju mimetičku iluziju. Stoga su navedene regije, osim što imaju svoje geografski ovjerljive karakteristike, svoje specifične povijesti, društvenu, političku i kulturnu situaciju, ujedno i književne regije jer su rezultat književne reprezentacije. Predstavljaju viđenje pripovjedača s obzirom na društvena, kulturna, politička ili gospodarska pitanja koja su za njih bila karakteristična te često nude ideje i "programe" kako bi se nezavidna situacija mogla prevladati. Osim što se o regijama govori kao o književnom konstrukt, s obzirom na odnos okruženja naspram njegove kulture i društva, može se govoriti i o lefebvrevskom konceptu društveno konstruiranoga prostora.⁹

U radu će se razmatrati prostor u Novakovu romanu *Podgorka* kroz prizmu književne geografije te modusa romanse. Sagledavat će se književna konstrukcija, njezina isprepletenost s društvenom konstrukcijom prostora te na koji su način prostorne odrednice dovedene u vezu s konceptom *thirdspace* Edwarda Soje i modusom romanse kao primarnim oblikom organiziranja naracije. Naposljetku će senastojati odgovoriti na pitanje na koji način baratanje prostorom i modusom romanse stvara društveno-didaktičnu pripovijest.

Prostor u opusu Vjenceslava Novaka

Novak u kontekstu hrvatskoga realizma zauzima osobito mjesto, što se često naglašavalo stavovima hrvatske književne kritike i povijesti da je posrijedi jedan od najdosljednijih hrvatskih realista, koji "veću pažnju poklanja promatranju, stvaranju čvršćih motivacijskih osnova, analizi društvenih kretanja, konfliktu junaka i sredine."¹⁰ Frangeš drži da je bio

⁹ Usp. H. LEFEBVRE, 1991.

¹⁰ K. NEMEC, 1999, 225.

najširega zahvata i najproduktivniji¹¹, a Nemeć najmimetičniji.¹² Upravo romani i kraća proza koja obuhvaća senjski i podgorski prostor, prema Nemeću, sadrže najviše realističkih obilježja pa naglašava da u njegovu slučaju regionalizam ne treba izjednačavati s provincijalizmom.¹³ Frangeš kao realistička obilježja u stvaralaštvu mu ističe razmatranje rastakanja tradicionalnih društvenih formi¹⁴, dok Nemeć s pravom zaključuje da su u "njegovom opsežnom pripovjednom opusu primjetne velike oscilacije u kvaliteti: napisao je najbolji roman hrvatskoga realizma (*Posljednji Stipančići*), ali i djela koja su ispod prosječne razine tadašnje romaneskne proizvodnje (*Pavao Šegota, Podgorica, Zapreke*)."¹⁵

Već je Frangeš zamijetio da se književni opus Vjenceslava Novaka može podijeliti u nekoliko krugova, koje književni povjesničar izdvaja na temelju tematskoga kriterija: "prvi krug Senj i njegovi problemi; drugi krug Podgorje, odnosno šira okolica Senja; treći krug hrvatski građanski i malograđanski svijet rodnoga Senja i metropole, Zagreba; i konačno, četvrti krug, svijet gradske sirotinje, radničke i studentske: uopće, svijet prezrenih i obespravljenih."¹⁶ Uočava se da Frangeš određene tematske preokupacije veže uz konkretno područje, a ona se kreću od užega senjskoga preko širega hrvatskoga, koji se manifestira u prostoru glavnoga grada. Primjetno je, što je osobito bitno za analizu ovoga rada, da su tematika i problematika svakoga kruga nerazdruživo vezane uz problem prostora, odnosno da iz njega proizlaze. Time su ljudi sagledani u kontekstu svoga okruženja, koje nesumnjivo utječe na njihovo ponašanje, osobine te društvene veze i komunikaciju. Posrijedi je tipičan realistički postupak, koji je baštinjen iz filozofskoga pozitivizma i determinističkoga materijalizma, što je bilo karakteristično za europske realiste. Honoré de Balzac je tako u *Predgovoru Ljudske komedije*, ocrtavajući metodologiju svoga književnoga projekta, upravo presudnu ulogu dao miljeu, odnosno sredini, jer društveni kontekst, odnosi, načini proizvodnje uvelike utječu na čovjeka, međuljudske interakcije te društvenu stratifikaciju uopće. Émile Zola je pak, na temelju taineovskih postavki, čovjeka sagledavao kao

¹¹ M. ŽIVANČEVIĆ – I. FRANGEŠ, 1974, 428.

¹² Ujedno se često ističe da je prešao od Šenoe preko realizma do moderne (M. ŽIVANČEVIĆ – I. FRANGEŠ, 1974; K. NEMEC, 1999; M. ŠICEL, 2005).

¹³ K. NEMEC, 1999, 230.

¹⁴ M. ŽIVANČEVIĆ – I. FRANGEŠ, 1974, 431.

¹⁵ K. NEMEC, 1999, 225.

¹⁶ M. ŽIVANČEVIĆ – I. FRANGEŠ, 1974, 428.

rezultat izravnih utjecaja, među ostalim, miljea, odnosno okolišnih uvjeta, naslijeđa te oblika socijalizacije koji su neraskidivo vezani uz društveni kontekst. Realisti su tako čovjeka "proučavali" jednim dijelom kao rezultat utjecaja sredine, što je primjetno i u Novaka: "Podgorje, drugi krug Novakovih interesa, kraj koji se prostire južno od Senja, karakterizirala je u to vrijeme ekonomska bijeda i zapuštenost koja se dala prevladati samo prosjačenjem (...) Drugi izvor zapleta u tome malom svijetu bili su divlji brakovi između 'finanaca' (koji se nisu smjeli ženiti) i domaćih djevojaka."¹⁷

Međutim, situacija se može obrnuti. Već iz ove podjele naslućuje se mogućnost drugačijega sagledavanja Novakova opusa: na temelju prostora, pa se stoga može govoriti o Senju, Zagrebu i Podgorju kao dominantnim prostorima. Pritom je uočljivo da svaki od prostornih krugova karakterizira set poveznica: prostor odražava ispremeženost društvenih, kulturnih, ekonomskih i političkih pojava koje ga tvore. One su pak isprepletene sa sudbinama protagonista, čime se stvaraju dinamični i višesmjerni odnosi čovjeka i njegova okruženja. Specifični problemi svakoga područja proizlaze iz geografskih, političkih, povijesnih i kulturnih osobina kraja.

Podgorje i Vjenceslav Novak

Roman *Podgorja* (1894.), kako i sam naslov upućuje, ulazi u domenu autorova stvaralaštva koji se bavi prostorom i problematikom Podgorja: mentalitetom stanovnika, njihovom psihologijom, gospodarskim, društvenim i kulturnim osobitostima kraja, pa čak i predrasudama i stereotipima, poput prosjačenja, koji su rezultat ekonomske propasti kraja te njegove izoliranosti. Kao i o svakom području, tako se i o Podgorju može govoriti u različitim kontekstima: geografskom, kulturnom, društvenom, svjetonazorskom.

Enciklopedijska natuknica ovo područje definira na sljedeći način: "Velebitsko podgorje, područje u podnožju Velebita, između Senja i rijeke Zrmanje. Kao Podgorje spominje se od XIV. st. Građeno je od gornjokrednih vapnenaca. Ispresijecano je mnogobrojnim dragama, kojima su donji dijelovi potopljeni (morske uvale i zaljevi). Ogoļjelost područja (vapnenački kamenjar) rezultat je dugotrajnoga čovjekova utjecaja (krčenje, ispaša stoke)."¹⁸ Mladen Klemenčić ističe netipičnost Podgorja i njegove specifične identitetske

¹⁷ M. ŽIVANČEVIĆ – I. FRANGEŠ, 1974, 430.

¹⁸ PODGORJE, *Hrvatska enciklopedija*, URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64114> (2019-11-16)

karakteristike te navodi da se u literaturi javljaju različite definicije i gledišta što ovo područje obuhvaća.¹⁹ Autor temeljno proučava postojeću literaturu o Podgorju te zaključuje dvije činjenice: da nazivi koji se koriste za područje variraju od autora do autora (primjerice Velebitsko podgorje, Podvelebitsko primorje, Velebitska primorska padina) te da granice kraja nisu jednoznačno određene: "ako se gleda po duljini, kao sjeveroistočna međa ili početak navode se Ledenice, Senj pa čak i Jurjevo (Sveti Juraj). Kao jugoistočnu među odnosno svršetak većina autora navodi donji tok rijeke Zrmanje, ali se kao južna međa spominje i povijesna granica Dalmacije, koja na morsku obalu izbija u Svetoj Mariji Magdaleni (Svetoj Mandalini)."²⁰ Ipak sugerira da se kao geografsko određenje uzme prostor od Senja do podnožja južnoga Velebita. Autor također referira na geografska obilježja: "Riječ je o području stiješnjenom između velebitskih vrhova i morske obale. Padine su raščlanjene suhim jarugama, nerijetko i kanjonskoga izgleda, koje prema moru završavaju strmima ili potopljenim dragama. Najpoznatija takva draga jest Zavratnica kod Jablanca. Obala je velikim dijelom prilično nepristupačna, no mjestimice ima dobro zaklonjenih uvala, a uz njih su redovito vezana i postojeća naselja i luke."²¹ Posebnu pažnju posvećuje i gospodarskoj djelatnosti: "Zbog siromašne prirodne osnove tradicionalno se podgorsko gospodarstvo zasnivalo na ekstenzivnom stočarstvu te obradi minijaturnih krških udubina u kojima se tlo branilo kamenim suhozidima."²² S obzirom na geografsko omeđenje prostora, njegova obilježja te značajke gospodarske djelatnosti, nije teško zaključiti da je posrijedi teško pristupačan, škrt i ogoljen kraj smješten između planinskih padina te morske obale. Takve karakteristike prostora nesumnjivo utječu i na gospodarsku produktivnost. S obzirom na to da je nepogodan za ratarstvo, kraj je vezan uz stočarstvo i ribarstvo, no ne ostavlja puno prostora za razvoj različitih gospodarskih djelatnosti. Navedeno se prelijevalo kroz povijest i na ekonomsko stanje stanovništva. Razmatrana obilježja, uz izoliranost područja, uvjetovala su njegovu slabu gospodarsku i ekonomsku razvijenost te posljedično težak život stanovništva, što je uostalom česta tema proznih djela Vjenceslava Novaka koja se bave Podgorjem.

U vrijeme radnje romana *Podgorka*, što je druga polovica devetnaestoga stoljeća, taj prostor ima i specifičan politički status unutar Habsburške Monarhije

¹⁹ M. KLEMENČIĆ, 2017, 5.

²⁰ M. KLEMENČIĆ, 2017, 7, 8.

²¹ M. KLEMENČIĆ, 2017, 11.

²² M. KLEMENČIĆ, 2017, 13.

te je bio dijelom Vojne, odnosno Hrvatske krajine: "Hrvatska krajina bila je dio Karlovačkog generalata, a osnovane su još Otočka i Lička pukovnija. Otočka pukovnija pokrivala je sjeverni i srednji dio primorja i podgorja i dijelila se na Svetojursku i Jablanačku satniju. Ličkoj pukovnici i Smiljanskoj satniji područje djelovanja bio je južni dio Velebita."²³

Poseban politički status također je imao utjecaja na razvoj područja te djelatnost stanovništva jer su vrijedili drugačiji zakoni nego u ostatku zemlje. Način upravljanja te položaj u odnosu naspram ostalih hrvatskih teritorija utjecali su na organizaciju i kvalitetu života.

Novakov roman odvija se u mjestu Klenovik, koje se sastoji od primorskoga dijela i njegova zaleđa. Danas postoji mjesto Klenovica koja se nalazi neposredno prije Senja, no prema geografskim obilježjima Podgorja, ono ne bi ulazilo u opseg ovoga područja. Stoga otvorenim ostaje pitanje gdje se nalazio Novakov Klenovik i je li posrijedi stvarno ili imaginarno mjesto koje je autor izmislio te smjestio na potezu od Senja prema jugu, odnosno u područje koje u djelima iz podgorskoga života razmatra kroz prizmu siromaštva, zaostalosti, teških životnih uvjeta te specifičnoga mentaliteta. Kako Čuljat ističe: "on nastaje orisivanjem mjesta Podgorja u svekolikome prostoru građanske Hrvatske i Europe kroza prizmu "malenosti" i "periferije"."²⁴

Dominantan motiv koji se u Novaka veže za Podgorje jest prosjačenje, a drugi se odnosi na promjene u strukturi međuljudskih odnosa i tradicionalnoga poimanja morala: "To je naročito došlo do izražaja u njegovim podgorskim temama gdje susrećemo širok raspon likova od već spominjanih prosjaka (čija se vrijednost mjeri po broju prosjačkih štapova!), do raznih sitnograđanskih junaka iz najnižih građanskih slojeva: sluškinja, malih činovničića, majki prebogatih djecom, ljudi koji s nekim stoičkim mirom, fatalistički, podnose životne patnje: jednako u kamenjaru podgorja, kao i na periferiji grada."²⁵ Upravo zaostalost, zabačenost i zapostavljenost predstavljaju autoru poticaje za književnu analizu kojoj je cilj ponuditi moguća rješenja, a preko romantične i prijemčive priče publici približiti problematiku ovoga područja.

²³ T. TOMAIĆ, 2017, 487.

²⁴ S. ČULJAT, 2017, 441.

²⁵ M. ŠICEL, 2005, 205.

Obilježja romana Podgorka Vjenceslava Novaka

Podgorka je kratak roman brzoga tempa, čemu najviše doprinosi prevlast dijaloga i pripovijedanja. Započinje prostornom i vremenskom konkretizacijom, što je bitno zbog Novakove pripadnosti realističkom razdoblju. Radnju je prvo potrebno situirati u prepoznatljivo vrijeme i prostor jer je njezinim mjesnim i vremenskim osobitostima motivirano djelovanje protagonista te će se psihološko i društveno međusobno ukrštavati. Zato pripovjedač naoko postavlja konture društveno-psihološke motivacije karakteristične za realističku poetiku²⁶. Pritom kroz naraciju vodi izvandijegetski-heterodijegetski pripovjedač. On nije osobno vezan za priču niti je lik na razini radnje pa je čitatelj primoran vjerovati u vjerodostojnost njegova nadređena i sveobuhvatna pogleda, što je još jedna karakteristika realističke poetike.²⁷ Nije potrebno pomno čitanje da bi se uočilo kako Novakov pripovjedač neprestano isklizuje iz objektivnosti i nepristranosti. Vidljivo je to upravo u tretiranju prostora – romantičarski intoniranoga pejzaža, domoljubnim i društveno-angažiranim, odnosno emancipatorskim idejama koje eksplicitno zastupa. Roman je sagledan kao oruđe kojim se može utjecati na čitatelja u svrhu odgoja i obrazovanja te upoznavanja s društvenim i ekonomskih zlima, zatim koristi likove koji su glasnogovornici pripovjedačevih ideja i svjetonazora, poput primjerice načelnikoga kandidata Žarkovića.

Novak radnju također razvija linearno-kronološki, dakle uzročno-posljedično. Kako je književni realizam nastao u dosluhu s velikim razvojem prirodnih i društvenih znanosti u devetnaestom stoljeću, nastojao je u književno-jezičnom mediju afirmirati određene znanstvene metode, poput koncepta dokazivanja u znanstvenom eksperimentu: zbivanje je posljedica određenoga uzorka, a i linearna vremenska organizacija slična je načinu odvijanja naših životnih putanja. Sporadično i ponovno u dosluhu s načelima realističke motivacije pripovjedač čini odstupanja od stroge linearnosti koristeći se eksternim analepsama te čitatelja upoznaje s događajima koji su se zbili prije aktualne radnje romana i retardiraju njezin glavni tijek. Funkcija im je motivacijska: otkrivaju pretpovijest likova te njihovu obiteljsku, društvenu, intelektualnu i svjetonazorsku pozadinu.

Pripovjedač nakon prostorno-vremenskoga smještanja radnje postavlja aktantsku strukturu. Prvo se uvodi lik djevojke Luce, a okolnosti njezina nehotičnoga upoznavanja s mladićem Milom predstavljaju drugoga bitnoga lika.

²⁶ Usp. A. FLAKER, 1976.

²⁷ Usp. A. FLAKER, 1976.

Susret će rezultirati obostranim zanimanjem. Ujedno će pripovjedač u radnju uvesti i lik potencijalne prijateljice, inoviranu inačicu spletkara utjelovljenoga u kasnijem načelničkom kandidatu Daboviću. On će htjeti pripomoći ostvarenju ljubavnoga odnosa kako bi zauzvrat imao koristi za osobne, odnosno karijerističke probitke. U njemu se ujedno zrcali i društveni sud te pripovjedač ovlaš ističe dva prostora javnoga mnijenja, koja su stereotipno rodno diverzirana. Prvi je prostor ispred crkve, koji tradicionalno predstavlja mjesto okupljanja seoskih žena i pretresanja raznih općinskih tračeva. Drugi je prostor krčme, koja signalizira muško okupljanje te komentiranje i iznošenje novosti. Novakovi likovi još su uvijek više tipovi: Luca je ideal čedne primorske, hrvatske djevojke, a Mile mladića; Žarković je mlada hrvatska inteligencija koja je nakon stranputica pronašla pravi put. Kako je veći naglasak stavljen na radnju i propagiranje određenih ideja, likovi nisu dovoljno individualizirani niti uvjerljivi. Ocrtavaju se širi razlozi gospodarske propasti i zaostalosti kraja, o kojima pripovjedač eksplicitno poučavateljski raspravlja. Problem je u krutom hrvatskom mentalitetu koji se prepušta nedaćama, umjesto da ljudi u nedostatku starih poslova nastoje pronaći nova zanimanja pa su nepraktični te neskloni promjeni načina proizvodnje i zarađivanja. Zatim su tu standardni problemi područja: željeznica je zaobišla Senj, što se pogubno odrazilo na kraj, dovelo je do propasti pomorstva, koje ne idu u korak s vremenom jer parobrod zamjenjuje jedrenjake.²⁸ Veliku pažnju izazivaju mornarska zanimanja, mladi idu u finance, a javlja se i iseljavanje.

Nakon skiciranja okolnosti radnje, pripovjedač pobliže upoznaje čitatelja s likovima i njihovom prošlošću. Za početak se prati Milina obiteljska pozadina. Mladić je odrastao u težačkom i zahtjevnom, no idiličnom kraju, u čemu se očituju ne samo patriotski nego i svjetonazorski elementi: osoba proizašla iz toga ličnoga kraja, blizu svetišta Majke Božje u Krasnu, ne može biti loša. Kasnije će protagonistu pripovjedač u ruke staviti knjigu Andrije Kačića Miošića²⁹, sugerirajući čitatelju da, iako je svjesno odlučio napustiti rodnu grudu te se zaposlio u restriktivnom birokratskom aparatu kolonizatora, Mile čita narodnoga barda, koji piše o slavnim narodnim uzletima u prošlosti. Posrijedi su sredstva moralno-etičke karakterizacije, koja sugeriraju da lik s takvom pozadinom, unatoč brojnim iskušenjima koja će biti postavljena ispred njega, neće pokleknuti. Prijeloman je dakle trenutak za njegovu sudbinu odluka da napusti dom kako bi stekao iskustva i postao svoj čovjek. Jedina mogućnost

²⁸ V. NOVAK, 1932, 37, 39.

²⁹ V. NOVAK, 1932, 42.

je da postane finanac, što je strano zanimanje za domaćega mladića, koji njegovim prihvaćanjem, kao što je rečeno, postaje dio kolonijalnoga državnoga aparata. Tu pojedinac također ne može postati "svoj čovjek" jer dio osobnih sloboda predaje državi, što se manifestira u činjenici da je zaposlenima na ovoj poziciji bilo onemogućeno sklapanje braka.

Potom slijedi kontekst Štokića, čije imanje i način života predstavljaju odraz autentičnoga narodnog bića. Posrijedi je patrijarhalno uređena zadruga, na čijem je čelu djed. Obiteljsku idilu i slogu u kojoj mladi poštuju i slušaju starije te svatko zna svoja zaduženja, jedino remeti maćeha. Ona u priču nije uvedena kao realistički lik, nego kao arhetip zle maćehe poznate iz bajki i narodnih priča. Ne voli pastorku te je na nju ljubomorna, a kao bitna njezina osobina ističe se glasnoća i "dugi jezik". Eksplicitno negativna karakterizacija dodatno je pojačana jednom autohtonom, lokalnom, odnosno prostornom odrednicom: dolazi iz sela u Podgorju koje je poznato po prosjacima. Lucin ju je otac spasio od siromaštva, a ona se u novoj obitelji uzoholila. Luce koja je iznikla iz ovakvoga obiteljskoga konteksta ne može, a da ne bude dobra i pristojno odgojena, bogobojazna, no vrlo neiskusna djevojka. Ostvarivanju odnosa Luce i Mile isprepriječile su se društveno-moralne prepreke. Djed kao obiteljski patrijarh brani unuci vezu s financem iz dvaju razloga: posrijedi je odnarođeni mladić koji djeluje u ime stranoga vladara koji tlači domaće stanovništvo; mladić se prema pravilniku službe ne smije ženiti, a divlji brak je nemoralan, pa kao takav i krajnje neprihvatljiv. Ujedno se javlja i sukob među prijateljima jer postaju konkurencija: samo jedan može dobiti dozvolu za brak.

Nakon smještanja radnje, predstavljanja likova, njihovih pretpovijesti, obiteljskoga i društvenoga konteksta, okolnosti radnje i narativnih okidača, pripovjedač prelazi na selo Klenovik kako bi romantičnoj priči dao realne konture. Tada se uočava da roman počinje sadržavati dvije linije radnje. Jedna je ljubavna, a druga društveno-politička. Javlja se na sredini romana te je vezana uz izbor načelnika sela, a pritom tri lika vide priliku za izgradnju političke karijere. Ljubavna priča ne zamire, nego se dalje komplicira: Luca i Mile sastaju se u tajnosti, muče ih moralne i emocionalne nedoumice, a čak imaju i vračaru posrednicu, što je Novakov danak trivijalnoj književnosti. Dvije razine zapleta povezuje spletkar s početka priče – Dabović. Predlaže Mili da će nagovoriti djeda da pristane dati Lucinu ruku mladiću ako ga ovaj uvjeri da mu da svoj glas na izborima jer je kao starješina utjecajan među mještanima. Paralelno dolazi do detaljnijega predstavljanja trojice kandidata: Ivana Dabovića, Slavoljuba Žarkovića i Josipa Karlovića. Navode se njihovi izborni programi te

pretpovijesti kojima se motivira njihovo djelovanje. Dabović se tako zalaže za obnovu zapuštenih vinograda, u čemu vidi mogućnost gospodarskoga razvoja zapuštenoga kraja, a novac za to namaknuo bi iz krajiškoga investicijskoga fonda. Od trojice kandidata Žarković predstavlja glasnogovornika narodnih i pripovjedačevih ideja pa kaže da je Podgorje jadan kraj u kojem treba zasukati rukave i biti vrijedan, čime se ističe primat rada pa je naporno i promišljeno djelovanje jedan od čimbenika emancipacije regije.³⁰ Uz rad, presudnu ulogu ima obrazovanje pa kandidat ističe poraznu činjenicu da velika i mnogoljudna općina nema škole, koja je preduvjet napretka te ulaska u razvijeno društvo.³¹ Zatim se kroz Žarkovićeva usta eksplicira ekonomska kritika: stranci eksploatiraju šume, a općina za ogrjev dobiva drva u najnepristupačnijim krajevima.³² Nedostaju razvijena infrastruktura poput prometnica i vodovoda³³ te plan gospodarenja prirodnim dobrima (primjerice plan ribarenja).³⁴ Osobit problem je nezrelost naroda kojem su nudili šume, što nije prihvatio pa ih sada sijeku stranci.³⁵ Žarković svoju tiradu završava moralnom kritikom, gdje se pod osobitim udarom našao problem divljega braka, koji se protivi hrvatskim tradicijama.³⁶ Zaključak je svega da narodu treba dobro vodstvo, odnosno učitelji, koji će ga prosvjetljivati i usmjeravati, a što u ovom trenutku nedostaje.

Novak u *Podgorcki* povezuje strategije romanse sa seciranjem aktualne društveno-političke situacije, što se manifestira motivom izbora mjesnoga načelnika. Dvije se komponente međusobno prožimaju ne samo na akcijskoj nego i idejnoj ravni jer je kritika birokratskoga, kolonijalnoga i eksploatacijskoga sustava također povezana s razmatranjem mentaliteta hrvatskoga čovjeka te moralnih stranputica u koje može upasti. Navedeno u cjelinu povezuje prostor te njegove specifične odrednice. Barbara Fuchs romansu sagledava kao klizni termin koji se može pojmiti kao žanr, modus i strategija, no mišljenja je da ga temeljno treba sagledati kao "set književnih strategija koje se mogu prilagoditi različitim formama"³⁷, pa tako i žanrovima te oblicima poput romana. Nudi na uvid niz definicija iz rječnika *Oxford English Dictionary*, među kojima prevladava ideja romantične priče, ljubavne,

³⁰ V. NOVAK, 1932, 89.

³¹ V. NOVAK, 1932, 89.

³² V. NOVAK, 1932, 90.

³³ V. NOVAK, 1932, 91.

³⁴ V. NOVAK, 1932, 91.

³⁵ V. NOVAK, 1932, 91.

³⁶ V. NOVAK, 1932, 94.

³⁷ B. FUCHS, 2004, 2.

pustolovne, idealističke.³⁸ Novakova *Podgorka* je roman koji građu crpi iz svakodnevnoga života podgorskoga područja, s njegovim tipičnim likovima te društvenim, ekonomskim i političkim procesima. Međutim, srž romana, kroz koju se potom vrši implementacija didaktičkim elemenata, baštinjena je iz romanse. Stoga se govori o romanu koji nastoji afirmirati realističku društveno-spoznajnu i kritičku funkciju³⁹, no istodobno se dodvorava publici jer se ona nadograđuje na temeljnu ljubavnu priču, koja je u naravi idealistička i melodramatična te podliježe brojnim izazovima. Može se ovdje pozvati na Žmegačevo tumačenje razlike između romana (*novel*) i romanse, termina čija je distinkcija znakovita za anglofone znanosti o književnosti. Prvi objašnjava kao ozbiljnu književnu vrstu, sklonu "realističkom" sagledavanju svakodnevnoga života i ljudskih osobnosti i mentaliteta, koje su pisane i oblikovane jezikom prilagođenim svakodnevnom iskustvu i obrazovnoj razini široke publike. Za razliku od romana, romana je u ovom slučaju prozni oblik temeljen na postizanju narativne progresije te eskapističkim utjecajem na čitatelje: susreću se pustolovno i akcijsko, ljubavne zgode, protagonisti su izloženi brojnim preprekama i nedaćama koje spretnošću i spremnošću moraju savladati, karakteriziraju ih obrati i spletkari te često emocionalno nabijen stil pripovijedanja⁴⁰. Pripovjedač upravo putem lika spletkara nastoji povezati ljubavni s društveno-političkim segmentom radnje. Stoga u slučaju Novakova djela ne postoji jasno razgraničenje između romana i romanse, nego se oni prožimaju i nadopunjuju.

Northrop Frye⁴¹ pak romansu određuje kao modus u čijoj srži leži nastojanje za ispunjenjem želje (Luca i Mile žele ostvariti svoj ljubavni projekt), koje je vezano uz težnje čestitih junaka i junakinja (Luce je tip dobre, čedne i pokorne hrvatske djevojke; Mile je tip ispravnoga, domoljubnoga, moralnoga i odgovornoga hrvatskoga mladića), a na njih su projicirani društveno poželjni oblici ponašanja zajednice (patriotizam, bogobožnost, sklonost radu, briga za opće dobro i zajednicu) pa su svedeni na ideale. Antagonisti te ideale ugrožavaju (predrasude starijih, sebični interesi pojedinaca, ljudska zloba). Primjećuje se da u Novakovu romanu antagonisti ipak imaju prozaičnije razloge za svoje neodobranje, pa oni s obzirom na društveni kontekst djeluju mimetičnije. Primjerice, on je policajac kojem država treba dozvoliti brak, a njezina obitelj

³⁸ B. FUCHS, 2004, 3.

³⁹ Usp. A. FLAKER, 1976.

⁴⁰ V. ŽMEGAČ, 2004, 132.

⁴¹ N. FRYE, 2000, 212, 213.

iskazuje predrasude prema tom činovničkom staležu. Frye nadalje navodi da je ključan element zapleta pustolovina pa je posrijedi "sekvencan i procesualan oblik"⁴² u kojem je pustolovina izjednačena s potragom.⁴³ Potraga je ljubavnoga para svedena na nastojanje da ostvari mogućnost sjedinjenja, odnosno da pronađu načine kako da budu u konačnici zajedno, a prije toga im se nameće niz manjih pustolovina s obzirom na to da im se otvara više opcija kako da izvedu svoj naum.

Iako korištene strategije romanse s jedne te društveno-analitičke i didaktičke s druge strane nisu najspretnije povezane u cjelinu te ostavljaju dojam kao da pripadaju dvjema različitim pričama, njihovo je povezivanje intencionalno izvedeno iz dvaju razloga. Da bi se doprijelo do čitatelja, a time i pokušalo utjecati na njihovo mišljenje i djelovanje, trebalo je poučan sadržaj zamaskirati u popularno ruho. Također, u djelovanju idealnoga ljubavnoga para treba se potvrditi ostvarivanje društvenoga programa jer veza Luce i Mile predstavlja budućnost.

Prostorna problematika u romanu Podgorka Vjenceslava Novaka

Laura Šakaja drži da književnost i geografija imaju niz poveznica, napose zbog činjenice da se i jedna i druga mogu baviti prostorima, njihovim obilježjima i specifičnostima. Pritom upravo zbog mogućnosti detaljiziranoga razmatranja građe izdvaja roman jer kao takav može pružiti obilje podataka o mjesnim osobitostima radnje, što je osobito karakteristično za roman u razdoblju realizma.⁴⁴ *Podgorka* uključuje društveno i književno konstruirani prostor u kojem su isprepletene klase, rodovi, profesije, političke opcije, etniciteti.

Kako Edward William Soja navodi, "sva ljudska aktivnost smještena je u određene lokacije unutar određenoga geografskoga konteksta"⁴⁵ što je vezano uz njegovu postavku da je ljudsko djelovanje redovito lokalizirano. Pritom postoje "razlike od mjesta do mjesta (...) u smislu karakteristika poput klime, gospodarstva, jezika, bogatstva, kulture, oblika prirode te intenziteta odnosa između ljudi i lokacija koje zauzimaju."⁴⁶ On prostor dijeli na tri fenomena. *Firstplace* je termin koji se odnosi na materijalni, stvarni svijet, odnosno svijet

⁴² N. FRYE, 2000, 212.

⁴³ N. FRYE, 2000, 213.

⁴⁴ L. ŠAKAJA, 2015, 254–256.

⁴⁵ E. W. SOJA, 1974, 2.

⁴⁶ E. W. SOJA, 1974, 2.

naše iskustvene zbilje ili prostor koji može biti mapiran. *Secondplace* je pojam koji upućuje da je taj stvarni svijet interpretiran ili doživljen kroz "zamišljene reprezentacije spacijalnosti". *Thirdplace* je termin koji ugrubo objedinjuje prva dva pa ga Soja naziva "kreativnom rekombinacijom i produžetkom".⁴⁷

Novakovo Podgorje može se pojmiti upravo kao *thirdspace* – koncept između stvarnoga i zamišljenoga, tvoren na temelju stvarnih prostornih obrisa, zatečenoga onovremenoga društvenoga stanja i književne reprezentacije. Kao što se jednim dijelom može vidjeti, uključuje konkretne geografske lokacije te društveno-aktualnu problematiku, dok navedeno istodobno biva filtrirano kroz pripovjedačevo očište, koje taj prostor koristi u specifične funkcije. Novakov pripovjedač čini što i svaki realistički pripovjedač: nastoji sakriti činjenicu da vrši odabir problematike pa je njegov prostor rezultat osobitoga tretmana u kojem se određena problematika i svjetonazori potenciraju. Zato je podgorski prostor rezultat "stvarnih" onovremenih problema, ali i načina kako je književno doživljen i uobličen, odnosno tendencija koje mu je pripovjedač namijenio i koje su subjektivno intonirane te usmjerene njegovim društveno-prosvjetiteljskim nahodnjima.

U daljnjem će se razmatranju naglasak staviti na propitivanje načina kako se u Novakovu djelu prostor oblikuje kao *thirdspace*. On u *Podgorki* temeljno postoji kao materijalna datost s nizom svojih geografskih obilježja u kontekstu područja, odnosno regije Podgorja. Taj je prostor istodobno društveni konstrukt jer njegova predodžba ovisi o nizu čimbenika u rasponu od kulturnih, ekonomskih, demografskih, psiholoških, društvenih, povijesnih i političkih, što smo vidjeli u poglavlju o Podgorju. Ujedno je posrijedi i književni prostor jer je rezultat književne reprezentacije, koja u njega upisuje određene i za ono vrijeme karakteristične preokupacije hrvatske književnosti (romantizam, realizam, patriotska i narodno-emancipatorska problematika).

Stoga se izdvajaju četiri komponente od kojih je oblikovana spacijalna dimenzija romana. Prva se odnosi na geografska obilježja, a pripovjedač kreće od apstraktnijega, uopćenijega opisa: "Dosadna ljetna bura biješe se utišala; pod njezinim mlakim krilima požutjela je i posljednja travka u kamenom kršu, a sada se spustila lahoreći veselo niz brdine. More je sa živahnim naborima na širokoj i modroj pučini hrlilo k otocima, vrh kojih je zlatom planuo prvi sunčani trak iza goleme glave tvrdog Velebita. Rađao se krasan dan. Nebeska se vedrina umiljato ogledala u živoj vrevi malenih morskih talasa, bistrinom plovio je zadovoljno galeb umirivši se kadikad raskriljenih kreljuti visoko

⁴⁷ E. W. SOJA, 1996, 6.

nad pučinom, gdje bi se digla luda ribica, da mu obijesnom igrom podraži sokolovo oko. Velebitom zalila se ljupka rumenkasta i ljubičasta boja, zamirući dolje sve jače u sivom, mrtvačkom bjelilu, što se naglo utaplja u debelo more."⁴⁸

Navedeni opis, kojim se roman otvara, može se prisposodobiti filmskom totalu, čime nudi pregled nad prostorom, koji ujedno ima i idilične i patriotske akcente pa se unatoč kamenom kršu doima ljupko u svojoj vedrini i osunčanosti. Povezuje se konktetan prostor podno Velebita s njegovim idealiziranim, gotovo sentimentalnim doživljajem, što krije implicitan stav pripovjedača prema okruženju.

U nastavku pripovjedač detaljno skicira područje mjesta Klenovac i njegova "podgorskoga" zaleđa, kao i sam položaj te izgled mjesta s obzirom na odnos geografskoga prostora i modusa gradnje. Pritom gradnja oslikava i način života, ekonomske i uvjete proizvodnje, način komunikacije čovjeka i prostora te između ljudi samih. Ova je dimenzija bitna zbog prostorne kontekstualizacije radnje, pripovjedaču bitne zbog realističkih akcenata koje želi postići, te upoznavanja čitatelja s jednim specifičnim lokalitetom Hrvatskoga primorja: "Selo Klenovac ubavo je selo u oduboku dragu hrvatskog primorja. Kopno prema istoku stere se jednolično pustim, kamenitim oblacima i s gdjekojom samo mrtvolikom oazom kao tuđa vida u beskonačju sivoga kamena. Leđa su toj pustoši golema velebitska glavina, na kojoj je ljuta bura pobrala i posljednju spomen na kakvo zelenilo. Iza tih glavina počinjala se još nedavno gusta velebitska šuma, ali joj je domaći nehaj, a naveliko njeko društvo Bečana (kojem se ostanci hrane još i danas sokovima te hrvatske šume) pomaklo kraj daleko u nutrinu zemlje. Sa zapada selu teče zloglasni "canal del Mortlacci", ali je more kod samoga Klenovca dosta zaštićeno od bure, te malo koje zime porasta studen toliko, da se u selu vidi snijega. Kanal zatvaraju s druge strane redom otoci Pag, Rab, a dalje na istok nastavljaju taj niz otoci sv. Grgur i Goli, što je sa svojom goleti sjeo kao zaleđena neman u morsko krilo. S juga klenovačke drage uspela se silna glavica, što se sa svojom goleti strmo spušta u proplanak nad selom, gdje se zeleni nješto njima, vinograda, badema i smokva oko zidanih i milovidno rasijanih kućica. Samo selo zaokružilo se kao vijenac oko morske obale; pred njim je lijepo obzidana, ali pličinom zasuta luka; oko obale drže se jedna druge same jednokatne kućice, a među se obuhvatile su čisto obijeljenu crkvu sa sunčanom urom; između kuća teče nekoliko ulica u nutrinju sela, što se poput trokuta gubi šiljem urezanim pod proplanak. I s južne strane zeleni

⁴⁸ V. NOVAK, 1932, 5.

se tik povrh sela nješta vrtova, a ovdje se otvara slikovitiji pogled od mora na razvaljen grad iz polovice XIII. vijeka tik same obale. Ovo svjedoči o starosti sela kao što i nad selom dražesni brežuljak sa prijatnom crkvicom sv. Nikole sred seoskoga groblja, kako kažu, najstarijom crkvom u seoskoj biskupiji.⁴⁹ Opis upućuje na konkretni smještaj naselja. Ističe se njegova zatvorenost jer se nalazi u uvali, a sa stražnje strane zatvoreno je planinskim vrletima. U takvom okruženju prevladava kamena pustoš s oskudnom vegetacijom, što utječe na ljudsku i gospodarsku djelatnost. Lišenost šuma zbog pretjerane sječe dodatno upućuje na siromaštvo kraja i kolonijalnu eksploataciju. Atmosferske prilike naznačene su referencom na Podvelebitski kanal i buru, što utječe na pomorstvo, način gradnje i života, čime se upućuje na važnost klimatskih uvjeta. Iz opisa se također saznaje plan mjesta te kako je ono načinom gradnje i organizacije uklopljeno u prirodni okoliš. Malobrojno zelenilo rezultat je ljudske intervencije pa su posrijedi mahom vinogradi i voćke, što čini temelj poljoprivredne proizvodnje. Geografska obilježja prostora izravno povezuju način i uvjete života u tom kraju te njegovu ekonomiju, pa čak i mentalitet (nehaj stanovnika). Prostorne odrednice tako uvelike zrcale kulturnu i način života kraja.

Druga dimenzija prostora odnosi se na ponašanje, navike i navade stanovnika te se nadovezuje na prvu. Položaj i karakteristike prostora uvjetuju i specifična ponašanja, psihologiju i mentalitet čovjeka pa je Novak na tragu realističkih poimanja o čovjeku kao jednim dijelom rezultatom svoga prirodnoga i društvenoga okruženja, odnosno miljea. Podneblje tako zrcali ljude, njihove karakteristike i ponašanja: "Gdjegdje iskočio iz sivog krša grm smreke i gdjegdje prostrla se u kamenje njiva kao žućkast plašt. Na kraju jedne takove njive, a kakove po ure hoda od mora, stisnule se tri, četiri kućice. Izdaleka bijele im se zidovi i crne čađavi krovovi, jer su na visoku, gledaju preko mora i susjednoga otočja s lijeva obale kršne Dalmacije, s desna modrušasto Istarsko gorje i ravno spram sebe talijansku zemlju kao sivkasto-modru prugu u zarupku plavetno nebeskog svoda. Zaleđe brane im strme i goleme glavice Velebita, a oko njih – kud uhvati oko – sve siv kamen, pust kraj, začinjen samo u njihovu susjedstvu tamnolistom smokvom i žutolistom lozom, na kojoj dozrijeva plemenita i žarka kapljica mirisnog podgorskog dračevca. Pred kućama raste nekoliko jasena šireći grane k morskoj strani, kud nosi bura svojim krilima; između kućica i građene njive stere se dvor, tj. poširoka, zemljom nabita ravan, na dvoru naslagana su za zimu drva, a tu se, dok ne

⁴⁹ V. NOVAK, 1932, 36.

pritisne ciča zima i dok se ne surva sa planine prava bura, stječe sav život ovih podgorskih žitelja. Tu predu žene pređu, muževi nabijaju bačve i popravljaju oruđe; tu se igraju djeca, sunča se mačka i čeprka domaća kokoš. Na dvoru sabijen je od zemlje i trap, gdje se čuva vino i krumpir, a podalje trapa ograđen je šupljim zidom tor za sitno i rogato blato."⁵⁰ Ovdje se u opisu već javlja bliži plan, s geografskoga smještanja prelazi se na pojedine aspekte naselja te na obiteljsko imanje i njegove osobine. Ponovno se prostornim napomenama naglašava ogoljenost kraja te njegova slaba pogodnost za ratarstvo. Kuće su se zbile oko plodnih oaza zemlje. Pripovjedač opisuje imanje Štokića te način organizacije svakodnevnoga života na imanju. Oni su njegova idealna hrvatska obitelj, koja unatoč oskudici te negostoljubivosti prirode, teškim i vrijednim radom uspijevaju priskrbiti za vlastitu egzistenciju. Iz opisa imanja vidljivo je da znaju gospodariti – sve je uredno i promišljeno posloženo. Time prostor određuje život, pa tako i mentalitet. Uočava se tradicionalnost na temelju podjele poslova i zaduženja te organizacije rada, zatim urednost, promišljenost i racionalnost. Posrijedi je, unatoč nelakim životnim uvjetima, idila patrijarhalno uređenoga doma kao temelja dobro funkcionirajuće zajednice. Izoliranost i ograničene gospodarske mogućnosti nisu spriječili stanovnike da osjećaju stanoviti ponos naspram svoje općine: "Ostali su kao odsječena grana, upućeni sami na se, na onaj krš i mršavu ribariju, pa se ponos izrodio s jedne strane u smiješnu oholost, a s druge strane u djetinjastu zavist."⁵¹

Treća dimenzija ekonomske je prirode jer prostor također zrcali gospodarske odrednice – vinogradi i nametnici na vinovoj lozi, maslinici, kvalitetna zemlja, mogućnost obrade i gospodarskoga prosperiteta, ribarstvo. Nije teško uočiti da se gospodarska problematika provlačila i kroz prijašnje dvije prostorne dimenzije jer ih je nemoguće strogo odijeliti – geografska obilježja, mentaliteti i način života usko su povezani uz načine i mogućnosti privređivanja i ekonomskoga razvoja jer proizlaze iz obilježja podneblja te se ujedno reflektiraju na propast samoga kraja: "Onda je još onaj vijenac kuća oko mora stajao cijel, svjež i pun – a pogledaj ga danas! Nagrđuju ga ruševine bez krova, prozori bez vratnica kao šuplje oči u mrtvačkoj lubanji."⁵² To je osiromašenje naselja izravno vezano uz širu društveno-ekonomsku problematiku Podgorja.

Prostor ujedno služi i kao književna strategija jer se u njemu susreću osobine razdoblja realizma i romantizma, a s obzirom na svaku ima vrlo

⁵⁰ V. NOVAK, 1932, 5, 6.

⁵¹ V. NOVAK, 1932, 39.

⁵² V. NOVAK, 1932, 37.

konkretne uloge u romanu. Realističke se rad već dotaknuo jer su prethodne dimenzije bile u službi postizanja određene razine mimetičke iluzije pa se valja pozabaviti ovom drugom, romantičarskom, koja se razvija u nekoliko inačica. Primjerice, prostor doprinosi moralno-etičkoj karakterizaciji lika te isticanju njegovih rodoljubnih osjećaja, kao u slučaju Mile: "Sa strma brežuljka, gdje su njegovi pradjedovi postavljali temelj rodnoj mu kući, gledao je davno spram sebe široke, valovite livade, ravna polja, tamnu i nisku ljeskovu šumu, slikovitu, crnu goru sa ljubičastim vrhovima, a kad je preko velike ravnice odskakao za blagom do ravnoga proplanka, kojim se sa juga kao ravnim rubom odsjekao ovaj kraj, pukla bi mu pred očima najprije strma, gola i sivim, sitnim kamenom kao podzidana kosa, a iza nje gomilah se silne stijene, kamenito i divlje obraslo podolje, goleme litice i veličanstveno brđe tražeći gorostasnim mirom nad dubokim i strašnim kotlinama i ponorima poput bezdana."⁵³ Iščitava se tradicija i vjekovnost time što se spominju pradjedovi. Zatim su zamjetni ponos i ustrajnost jer sublimni pejzaž sugerira opasnost, ali i snagu i trajnost. Mile je time prikazan kao prirodni produkt svoga podneblja. Posrijedi je organska vizija prirode koja upućuje i na prirodnoga čovjeka, srasloga s krajem te u kojega su ugrađeni moralno-etički principi znakoviti za razmatrano okruženje. Slično pronalazimo i u korespondenciji Žarkovića i krajolika: "Čovjek stupaše zamišljeno preko pokisla kamena, ali ćućaše se u tom osvježenom zraku voljko; svoje namisli i nade držao je ovim korakom na po ostvarenima i kada bi se obazro, pa kraj veličanstveno razlivene pučine vidio dolje milovidni vijenac kuća svoga rodnoga sela, čisto mu pjesnički zanos podizaše duh. Obuhvaćajući u tom zanosu okom daleke rubove modruljasta gorja i uz sivu obalu niz otočja, osjećaše, kako se ta divna slika jednog komada njegove domovine krepkom snagom rastače po njegovoj duši..."⁵⁴ Pejzaž ne predstavlja samo projekciju osjećaja lika, nego i njegova domoljubnoga zanosu jer je posrijedi epizoda neposredno nakon što mu je Štokić odlučio pružiti podršku na izborima. Pritom su ključne riječi "rodno selo" i "domovina". Podignuti patos i hiperboličan doživljaj rodnoga kraja u Žarkovića su povezani s emocionalnim nabojem koji je prouzročen uspjehom njegove političke misije kojoj je cilj podizanje životnoga standarda kraja. Faktura sljedećega opisa stilski je zanimljiva: "Bijaše pala krasna ljetna noć, kad se Žarković spuštao lagano u selo.

⁵³ V. NOVAK, 1932, 23, 24.

⁵⁴ V. NOVAK, 1932, 85.

Nije se žurio, htio je da se u velebnoj ljepoti prirode užije punom mjerom onoga, što je sada strujilo njegovom dušom. Nebeskom pučinom plovljahu žurno raskidani polusvijetli oblaci od zapadne strane, te se činilo, da pun i sjajan mjesec hrlo brodi k moru bacajući usput sav čar svoga svjetla na ogromni i u sivkastom svjetlu tonući kraj, iz kojega se sa svježom vlagom dizaše u zrak krepki zadah vlažnoga tla pomiješan sa slatkim i jakim mirisom bljedolistih i žutocvjetnih aromatičnih trava. Duboko nad njim mramorilo je more svoju vječnu pjesan, a daleko negdje otimala se u slobodu iz hrvatske grudi oba puna duše i bez riječi pjesma, što se otkida od hrvatskoga srca i razliježe kao čarna i jasna izjava jakih pokreta duše sa priprostim ukrasima glazbene ljepote..."⁵⁵ Uočljiva je sklonost hiperboli: "velebna ljepota", "vječna pjesma", što doprinosi podignutom patosu opisa nokturalnoga primorskoga krajolika, koji se sladunjavu povezuje s "hrvatskom grudi" i "hrvatskim srcem" te problematikom slobode uopće. Idiličan nokturalni pejzaž tvori koloplet senzornih podražaja: vizualnih dok se lik spušta u selo, zatim olfaktivnih (miris aromatičnih trava) te auditivnih (netko u daljini pjeva domoljubne pjesme), a njihov je cilj potencirati korespondenciju okruženja te proživljavanja lika. Također je uočljivo da Novak u ovakvom tipu opisa nije bio osobito maštovit i inventivan, uočava se određeno stilsko siromaštvo, jer neprestano koristi standardni set pridjeva poput "velebno", "veličanstveno", "gorostasno", koji su u službi naglašavanja, preuveličavanja, podizanja patosa. Prostor često predstavlja refleksiju osobnih osjećaja i stanja protagonista, kao u slučaju Luce: "Kad je došla do kraja ograde, naslonila se na zid i zagledala se sigurnim očima, bez najmanjeg straha u velebni mir duboke noći. Vrh otoka pružio se dugačak i taman oblak i što ga je dulje gledala, činio joj se sve više kao ogromno blašče, što se pleglo na počinak naslonivši dugačku glavu među pružene prednje noge; dalje od otoka pa sve do ruba, gdje se Velebit sastao sa tamno-sivim obzorjem, bilo je nebo čisto, zvijezde rijetke, ali ono, što ih je bilo, igralo je svojim sjajnim svjetlom živo i milovidno, da se s nekom slatkom slutnjom zagledala u tu dražesnu igru nebeskih svjetlila i skroz zaboravila, kako se u to doba našla ovdje sama sred silne, nedogledne noći."⁵⁶ Silna i nepregledna noć u kojoj se našla oslikava njezinu moralnu dvojbu treba li pobjeći iz roditeljskoga doma kako bi ostvarila ljubavnu vezu s Milom pa prostor nema mimetičku funkciju, nego romantičarski

⁵⁵ V. NOVAK, 1932, 96.

⁵⁶ V. NOVAK, 1932, 111.

predstavlja ekspresiju doživljajnosti lika i njegovih sumnji. Pripovjedač prostornim odrednicama manipulira kako mu odgovara da bi balansirao između zahtijeva književne romanse, strategija realistične pripovijesti te didaktičnoga poučka o problemima jednoga kraja. Pritom je naglasak na društveno angažmanu i pedagoškoj funkciji jer je cilj analizirati stranputice te im ponuditi eventualnu alternativu u Štokićima i Žarkoviću.

Zaključak

Potruga protagonista izravno je vezana uz društvenu i književnu konstrukciju prostora jer zrcali problematiku morala i divljih brakova te prodor kulturnih novina u zatvoreni kraj koji prijeti patrijarhalnom načinu života, a ujedno odražava i nacionalni te ekonomski program za prevladavanje postojećega stanja. Stoga je društveno-kritička forma povezana s egzotičnom ljubavnom pričom u naoko egzotičnom području. Činovnička zanimanja ujedno su povezana sa stagnacijom u tradicionalnim zanimanjima kraja, ali i njegovu rubnošću pa je ono na marginama novih tehnoloških, tehničkih i ekonomskih inovacija.

Romansa je time povezana s prosvjetiteljskom funkcijom, koja se dodatno razrađuje u podzapletu o izborima: kandidati u odnosu dvoje mladih ljudi vide mogućnost utjecanja na potencijalno biračko tijelo. Javljaju se tri kandidata sa svojim gospodarskim i društvenim programima, a kroz njih se ocrtava položaj podvelebitskoga primorja unutar Carstva. Time je zapušten, tradicionalan i izoliran prostor sagledan kao periferija Carstva, njegovo slijepo crijevo, koje služi eksploataciji šuma i ljudi, no stanovnici Podgorja od toga imaju malo ili ništa koristi: "Nama poharalo šumu, njima pojelo novce, i to ti se sve dogodilo – da bi na čiji račun – nego na račun najsiromašnijega kraja hrvatskoga naroda!"⁵⁷

Sječa šuma, porezi, financijeri, nedostatak infrastrukture – ambulanta, škola, neobrazovanost, pojave su koje pripovjedač tumači s ciljem utjecanja na potencijalne čitatelje i usmjeravanja u nastojanju da se odupru društvenim zlima. Sretan ishod ljubavne priče ide ruku pod ruku s idealističkim raspoloženjem dobrog dijela hrvatske realistične književnosti, koja socijalno-ekonomska zla suprotstavlja pozitivnim vrijednostima: mlad i nacionalno osviješten ljubavni par, moralan i vrijedan, radit će na podizanju zajednice.

⁵⁷ V. NOVAK, 1932, 92.

Literatura

I. Izvor

Vjenceslav NOVAK, *Podgorika*, Minerva književna naklada d.d. Zagreb, 1932.

II. Knjige i članci

Sintija ČULJAT, Podgorje u pripovjednom modelu Vjenceslava Novaka, *Senjski zbornik*, 44, Senj, 2017, 437–450.

Aleksandar FLAKER, *Stilske formacije*, Zagreb, Liber, 1976.

Ivo FRANGEŠ, Književnost hrvatskog realizma u europskom kontekstu, *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978, 383–385.

Northrop FRYE, *Anatomija kritike*, Golden marketing, Zagreb, 2000.

Barbara FUCHS, *Romance*, Routledge, London i New York, 2004.

Mladen KLEMENČIĆ, Poimanje i temeljna zemljopisna obilježja Podgorja, *Senjski zbornik*, 44, Senj, 2017, 5–16.

Henri LEFEBVRE, *The Production of Space*, Blackwell Publishing, Cambridge i Oxford, 1991.

Krešimir NEMEC, *Povijest hrvatskoga romana od početka do kraja 19. stoljeća*, Mladost, Zagreb, 1999.

Edward William SOJA, *Political Organization of Space*, Association of American Geographers, Washington, 1971.

Edward William SOJA, *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Blackwell Publishers, Cambridge i Oxford, 1996.

Laura ŠAKAJA, *Uvod u kulturnu geografiju*, Leykam international, Zagreb, 2015.

Miroslav ŠICEL, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971

Miroslav ŠICEL, *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga II., Realizam*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.

Emil ŠTAMPAR, Josip Kozarac, *Djela hrvatskih pisaca*, Zagreb, 1950, 7–35.

Tatjana TOMAIĆ, Posebnosti identiteta Podgoraca – njegovo oblikovanje i obilježja, *Senjski zbornik*, 44, Senj, 2017, 483–500.

Milorad ŽIVANČEVIĆ – Ivo FRANGEŠ, *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga 4: Ilirizam i realizam*, Liber, Zagreb, 1974.

III. Internetski izvori

PODGORJE, *Hrvatska enciklopedija*, URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64114> (2019-11-16)

THE DIMENSIONS OF SPACE IN *PODGORKA* BY VJENCESLAV NOVAK

Summary

Ivo Frangeš had already noticed that the literary opus of Vjenceslav Novak can be divided into several circles and he singled them out on the basis of thematic criteria. So, Senj and its problems and social processes made up the first; Senj's surroundings or Podgorje made up the second; the third relates to the civic context of Senj and Zagreb, and the fourth was the world of the deprived urban masses in Zagreb and Senj.

From this division, the possibility of a different view of Novak's opus is already hinted at: based on space, and therefore we are able to speak about Senj, Zagreb and Podgorje as the main topoi. The novel *Podgorka (Foothill Woman)* by Vjenceslav Novak, as the title itself suggests, in this context would enter the domain of the author's work that deals with the space and problematic of Podgorje.

The goal of the presentation is to connect the concept of literary geography with the mode of romance. The literary construction of the space and its intertwinement with the social construction of the space will be examined. Also to be considered is how spatial determinants are brought into connection with Soya's concept of thirdspace and the mode of romance as the primary form of the organisation of the narration.

Keywords: space, literary geography, romance, Podgorje, novel